

Το περιβάλλον ως πλαίσιο συμπεριφοράς: Συνοπτικός οδηγός στην Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία

Βασίλης Γ. Παυλόπουλος

Τομέας Ψυχολογίας, Τμήμα Φ.Π.Ψ.,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

vpavlop@psych.uoa.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία συνιστά διεπιστημονικό πεδίο συνάντησης ειδικών όχι μόνο εντός της Ψυχολογίας, αλλά και κλάδων τόσο διαφορετικών όσο οι κοινωνικές επιστήμες και η αρχιτεκτονική. Επιπλέον, η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία αποτελεί πεδίο εφαρμογής των θεωριών των παραπάνω κλάδων με σκοπό το σχεδιασμό παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση πρακτικών προβλημάτων. Ο λειτουργικός ορισμός του περιβάλλοντος ως «πλαισίου συμπεριφοράς» δίνει τη δυνατότητα για διεξαγωγή ερευνών που εμπλουτίζουν τη γνώση μας πάνω στη σχετική συμβολή ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς – ένα από τα κεντρικά και πιο αμφιλεγόμενα ζητήματα στην Ψυχολογία. Η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία μελετά ένα μεγάλο εύρος φαινομένων, όπως η αντίληψη του περιβάλλοντος, η χρήση του χώρου ως επικοινωνιακού μέσου, το περιβαλλοντικό άγχος (αίσθημα συνωστισμού, θόρυβος, ρύπανση), ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, οι επιπτώσεις των περιβαλλοντικών καταστροφών στη συμπεριφορά, η διαμόρφωση και η αλλαγή περιβαλλοντικών στάσεων. Στην παρουσίαση συζητείται η θέση της Οικολογικής και Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας στα ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών, οι δυνατότητες εξειδίκευσης σε μεταπτυχιακό επίπεδο και οι προοπτικές απασχόλησης των αποφοίτων στον ερευνητικό και τον εφαρμοσμένο-επαγγελματικό τομέα.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Οικολογική Ψυχολογία, Περιβαλλοντική Ψυχολογία, περιβάλλον, πλαίσιο συμπεριφοράς

ΟΡΙΣΜΟΙ-ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία αναλύει τις δυναμικές αλληλεπιδράσεις των ανθρώπινων εμπειριών με τις σχετιζόμενες όψεις του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος (Canter, 1988). Αφορά, δηλαδή, στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε συνάρτηση με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον (Stokols & Altman, 1987). Για κάθε απόπειρα αντιμετώπισης προβλημάτων όπου εμπλέκεται η αλληλεπίδραση ανθρώπου-περιβάλλοντος, απαιτείται ένα θεωρητικό πρότυπο της ανθρώπινης φύσης που να προβλέπει τις περιβαλλοντικές συνθήκες κάτω από τις οποίες οι άνθρωποι θα συμπεριφερθούν με τρόπο αποτελεσματικό και δημιουργικό. Ένα τέτοιο πρότυπο είναι χρήσιμο για τον σχεδιασμό, την προστασία ή την αποκατάσταση περιβαλλόντων που διευκολύνουν την προσαρμογή, για την πρόβλεψη της πιθανής έκβασης όταν οι συνθήκες αυτές δεν ικανοποιούνται, καθώς και για τον έγκαιρο εντοπισμό δυνητικά προβληματικών καταστάσεων. Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία επεξεργάζεται ένα τέτοιο πρότυπο της ανθρώπινης φύσης μέσα από μια διεπιστημονική προσέγγιση.

Η έννοια «περιβάλλον» χρησιμοποιείται από τους περιβαλλοντικούς ψυχολόγους με αρκετά ευρύ τρόπο, ώστε να συμπεριλάβει οποιοδήποτε φυσικό στοιχείο στον πλανήτη. Επιπλέον, επεκτείνεται στα κοινωνικά πλαίσια και στα χτιστά περιβάλλοντα, καθώς επίσης και σε πιο «ειδικά» πλαίσια, όπως τα περιβάλλοντα μάθησης, πληροφοριών και ψυχαγωγίας. Εξάλλου, δύσκολα μπορεί κανείς να φανταστεί ένα φυσικό πλαίσιο το οποίο να είναι εντελώς απογυμνωμένο από κάθε κοινωνικο-πολιτισμικό συμβολισμό. Από το άλλο μέρος, το περιβάλλον δεν εκλαμβάνεται ως ένα ασαφές και χαοτικό πλαίσιο που απλώς «περιβάλλει», αλλά ως πηγή ερεθισμάτων που ασκούν κάποια μορφή επίδραση στα άτομα. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα σύστημα φυσικών, βιολογικών και κοινωνικών παραγόντων, ικανών να έχουν άμεσο ή έμμεσο, βραχυχρόνιο ή μακροχρόνιο αποτέλεσμα στους ζώντες οργανισμούς και στις ανθρώπινες δραστηριότητες (De Young, 1999).

Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτουν δύο διαπιστώσεις: (α) το περιβάλλον δεν είναι κάτι που βρίσκεται «έξω» από το άτομο, έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να το μελετήσουμε ως ουδέτεροι

παρατηρητές. Ο άνθρωπος βρίσκεται μέσα στο περιβάλλον που μελετά, και αυτό ενδέχεται να έχει επιπτώσεις τόσο στα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη διαδικασία της παρατήρησης, όσο και στη διαμόρφωση του ίδιου το περιβάλλοντος. Επομένως, η Περιβαλλοντική Ψυχολογία προσπαθεί να εφαρμόζει μεθόδους που διατηρούν το περιβάλλον κατά το δυνατόν «άθικτο», δηλαδή ανέπαφο. (β) Το περιβάλλον πρέπει να ορίζεται κάθε φορά με συγκεκριμένα κριτήρια που να επιτρέπουν τη μέτρηση της επίδρασης των ερεθισμάτων στη συμπεριφορά. Η ανάγκη για λειτουργικό προσδιορισμό του περιβάλλοντος οδήγησε στην υιοθέτηση της έννοιας του «πλαισίου συμπεριφοράς» (Barker, 1968).

Τα πλαίσια συμπεριφοράς είναι άθικτοι χώροι που ορίζονται από κοινωνικές πραγματικότητες. Συνιστούν, θα λέγαμε, τη μονάδα ανάλυσης της Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας. Αποτελούνται από τα σταθερά, ορατά μέρη του περιβάλλοντος, φυσικά και συμβολικά, δηλαδή προσδιορισμένα από κοινωνικοπολιτισμικές δυνάμεις. Η περιγραφή ενός πλαισίου συμπεριφοράς περιλαμβάνει, καταρχήν, τα δομικά χαρακτηριστικά του: γεωγραφικός χώρος, χρόνος και διάρκεια, πληθυσμός, κατοχή, θέσεις, τύποι δράσεων, μηχανισμοί συμπεριφοράς, πίεση, αυτονομία, ευχαρίστηση των κατοίκων. Αυτό όμως που κυρίως χαρακτηρίζει ένα πλαίσιο συμπεριφοράς είναι τα δυναμικά του χαρακτηριστικά, δηλαδή οι δυνάμεις εκείνες που συντελούν στη «συμμορφία», δηλαδή στην εσωτερική ενότητα μέσω της πίεσης για ομοιογενείς συμπεριφορές (Συγκολίτου, 1997). Τέτοια χαρακτηριστικά εντοπίζονται στη φυσική διαμόρφωση του χώρου, στις κοινωνικές νόρμες που διέπουν τη χρήση του, στη δυνατότητα επιλογής του πλαισίου από τα άτομα όσο και, αντιστρόφως, στην επιλογή των ατόμων από το ίδιο το πλαίσιο, καθώς και στην επίδραση που ασκεί η ανθρώπινη συμπεριφορά στο περιβάλλον.

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται μια σημειολογική – και όχι μόνο – διευκρίνιση: ποιος είναι ο «σωστός» τίτλος της επιστήμης που ασχολείται με τα παραπάνω φαινόμενα; Περιβαλλοντική Ψυχολογία; Οικολογική Ψυχολογία; ή μήπως Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία; Οι όροι αυτοί δεν παραπέμπουν τόσο σε διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, όσο μάλλον αντανακλούν τις διαφορετικές θεωρητικές κατευθύνσεις και ιστορικές συνθήκες ανάδειξης του συγκεκριμένου επιστημονικού πεδίου. Από γλωσσολογική άποψη, το επίθετο «οικολογικός» συνήθως αναφέρεται στα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, σε αντιδιαστολή με τα επίθετα «κοινωνικός» ή «πολιτισμικός». Ενώ ο προσδιορισμός «περιβαλλοντικός» αναφέρεται στην εξωτερική πραγματικότητα, γενικά (αντίθετα: «εσωτερικός», «νοερός»), δηλαδή περιλαμβάνει στοιχεία τόσο του φυσικού όσο και του κοινωνικού πλαισίου. Η Οικολογική Ψυχολογία αναδύθηκε κατά τις δεκαετίες του '50 και '60 μέσα από τους κόλπους κυρίως της Κοινωνικής Ψυχολογίας, ως αντίδραση στη ντετερμινιστική θεώρηση της ανθρώπινης φύσης κατά τον – τότε – συμπεριφορισμό και την αυστηρή χρήση της πειραματικής μεθοδολογίας στο τεχνητό περιβάλλον του ψυχολογικού εργαστηρίου. Έδωσε έμφαση στην παρατήρηση της συμπεριφοράς μέσα στο πλαίσιο όπου αυτή εκτυλίσσεται. Από το άλλο μέρος, η Περιβαλλοντική Ψυχολογία γνώρισε σημαντική ανάπτυξη μετά το 1970, με τη συμβολή επιστημονικών κλάδων εντός και εκτός της Ψυχολογίας, υπό την πίεση αναδυόμενων κοινωνικών προβλημάτων όπως η αστικοποίηση, η περιβαλλοντική ρύπανση και η εξάντληση των φυσικών πόρων. Η προσέγγισή της υιοθετεί τη σκοπιά της Οικολογικής Ψυχολογίας, την οποία ενσωματώνει, ενώ επιπλέον περιλαμβάνει μεγαλύτερο εύρος ερευνητικών ενδιαφερόντων, τα οποία τη φέρνουν συχνά σε συνάντησή με αρκετά διαφορετικούς κλάδους, όπως η Αρχιτεκτονική, η Γεωγραφία και η Βιολογία. Η δυναμική του χώρου διαφαίνεται από τον σχετικά πρόσφατο όρο «Περιβαλλοντική Επιστήμη» που χρησιμοποιείται για να συνοψίσει όλες τις παραπάνω τάσεις. Στο εξής, στο κείμενο αυτό θα χρησιμοποιείται η «σύνθετη ονομασία» Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία, η οποία – αν και κάπως πλεονασματική – δεν αφήνει περιθώρια για ασάφεια και αποκλεισμούς σχετικά με την ταυτότητα του κλάδου και το περιεχόμενο των φαινομένων που εξετάζει.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία περιλαμβάνει μεγάλο εύρος ερευνητικών ενδιαφερόντων όπως είναι, μεταξύ άλλων, η αντίληψη, περιγραφή και αξιολόγηση του περιβάλλοντος, η πλοήγηση και ο προσανατολισμός στον χώρο, ο προσωπικός χώρος και η ρύθμιση της διαπροσωπικής απόστασης, οι επιπτώσεις των διαφόρων πηγών περιβαλλοντικού στρες (π.χ. θόρυβος, αίσθημα συνωστισμού, ρύπανση, κ.ά.) στην προσαρμογή, τη μάθηση και την απόδοση σε απλά ή σύνθετα έργα, η επίδραση του χτιστού περιβάλλοντος και της αρχιτεκτονικής στη συμπεριφορά, οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις των περιβαλλοντικών καταστροφών (φυσικών ή τεχνολογικών), η ορθολογική διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων και η προαγωγή θετικών περιβαλλοντικών στάσεων και συμπεριφορών. Προφανώς, πολλά από τα θέματα αυτά εμπίπτουν εντός των ενδιαφερόντων άλλων ψυχολογικών κλάδων, όπως η Γνωστική Ψυχολογία (περιβαλλοντική αντίληψη, γνωστικοί χάρτες), η Κοινωνική Ψυχολογία (προσωπικός χώρος, περιβαλλοντικές στάσεις) και η

Κλινική Ψυχολογία (περιβαλλοντικό στρες). Κοινός παρονομαστής εδώ είναι η δυναμική αλληλεπίδραση ατόμου-περιβάλλοντος, η οποία καθορίζει την οπτική της Οικολογικής και Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας. Όπως εύστοχα το έθεσε ο Roger Barker (1968), δεν είναι εφικτή η πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, παρά μόνο εφόσον γνωρίζουμε τις συνθήκες/το πλαίσιο/το περιβάλλον στο οποίο σκέπτεται, αισθάνεται και ενεργεί το άτομο. Η προσέγγιση αυτή δίνει τη δυνατότητα για διεξαγωγή ερευνών που εμπλουτίζουν τη γνώση μας πάνω στη σχετική συμβολή ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς – ένα από τα κεντρικά και πιο αμφιλεγόμενα ζητήματα στην Ψυχολογία. Σήμερα, βεβαίως, δεχόμαστε ότι το ερώτημα «φύση ή ανατροφή;» αποτελεί ένα ψευδοδίλημμα, καθώς έχει αποδειχθεί η συμβολή και των δύο στην ψυχολογική διαφοροποίηση. Ωστόσο, δεν έχουμε κατανοήσει ακόμα επαρκώς με ποιους τρόπους και μέσω ποιων μηχανισμών λαμβάνει χώρα η αλληλεπίδραση ατόμου-περιβάλλοντος.

Όπως ενδεχομένως έχει ήδη διαφανεί, η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία δεν επιδιώκει να δώσει θεωρητικές απαντήσεις πάνω σε φιλοσοφικού τύπου ερωτήματα. Αντιθέτως, έχει έντονα εφαρμοσμένο χαρακτήρα και πρακτικό προσανατολισμό. Ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα: Η μελέτη της επίδρασης του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού στη συμπεριφορά δεν γίνεται για να στηριχθούν με επιχειρήματα αντικρουόμενες θεωρητικές θέσεις, όπως αυτές του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού, ποσιμπλισμού ή προμπαμπλισμού (βλ. Συγκολίτου, 1997), αλλά αποσκοπούν στη βελτιστοποίηση του σχεδιασμού χτιστών περιβαλλόντων ώστε να εξυπηρετούν πιο αποτελεσματικά τις ποικίλες ανάγκες των χρηστών, καθώς και να ισορροπούν ανάμεσα σε αντιτιθέμενες απαιτήσεις εργονομίας και αισθητικής, κόστους και ποιότητας, μεσοπρόθεσμης χρήσης και μακροπρόθεσμης προοπτικής. Από τις πρώτες εφαρμογές στο χώρο, εξάλλου, ήταν ο επανασχεδιασμός περιβαλλόντων, όπως ψυχιατρεία, νοσηλευτικά ιδρύματα και φυλακές. Τα μοντέλα για την αντίληψη του περιβάλλοντος είναι χρήσιμα για την κατανόηση και την πρόληψη των εργασιακών ατυχημάτων που οφείλονται στη λεγόμενη «εξοικείωση με τον κίνδυνο». Οι θεωρίες για τον προσωπικό χώρο έχουν ευθείες εφαρμογές σε όσες περιπτώσεις απαιτείται ρύθμιση της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης, δηλαδή ουσιαστικά στο σύνολο σχεδόν των καθημερινών μας συναλλαγών. Τα συμπεράσματα των ερευνών για την εδαφικότητα είναι δυνατό να εφαρμοστούν για τη μείωση των φαινομένων βανδαλισμού και καταστροφής δημόσιων χώρων. Οι ερμηνείες του περιβαλλοντικού στρες μπορούν να αξιοποιηθούν για τη διαμόρφωση καλύτερων συνθηκών στο αστικό πλαίσιο, καθώς και σε χώρους μάθησης και εργασίας. Η έννοια της «περιβαλλοντικής τεχνολογίας» αναφέρεται στις μεθόδους και τεχνικές που αποσκοπούν στη διαμόρφωση φιλικών περιβαλλοντικών στάσεων και προωθούν τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ο κατάλογος αυτός, αν συνεχιστεί, μπορεί να είναι πραγματικά μακρύς.

Ο παραπάνω στόχοι εξυπηρετούνται από τις μεθόδους που χρησιμοποιεί η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία. Χαρακτηριστική εδώ είναι η διατύπωση που αποδίδεται στον J. J. Gibson, ότι δεν έχει σημασία τι βρίσκεται μέσα στο κεφάλι μας, αλλά μέσα σε τι – δηλαδή, σε ποιο περιβαλλοντικό πλαίσιο – βρίσκεται το κεφάλι μας! Η ανατροπή αυτή μας ωθεί να προσεγγίσουμε τα φαινόμενα που μελετάμε από διαφορετική σκοπιά. Παρόλο που οι πειραματικές έρευνες δεν απουσιάζουν εντελώς, οι νατουραλιστικές τεχνικές, ιδιαίτερα η συμμετοχική παρατήρηση, είναι αρκετά συχνότερες εδώ συγκριτικά με άλλους ψυχολογικούς κλάδους, ακριβώς επειδή έχουν την ιδιότητα να διασφαλίζουν την ελάχιστη δυνατή παρέμβαση του ερευνητή και να διατηρούν το περιβάλλον «άθικτο». Αν κάτι τέτοιο δυσχεραίνει τη δυνατότητα απόδοσης αιτιωδών σχέσεων, αυξάνει ωστόσο σημαντικά την οικολογική εγκυρότητα των μετρήσεων, η οποία είναι το κύριο ζητούμενο στις περιπτώσεις αυτές.

ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥΣ ΚΛΑΔΟΥΣ

Όπως προαναφέρθηκε, η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία είναι προσανατολισμένη προς την επίλυση πρακτικών προβλημάτων. Για το σκοπό αυτό συχνά υιοθετεί θεωρίες και μεθόδους επιστημονικών πεδίων, όπως η Ψυχολογία, η Κοινωνιολογία, η Ανθρωπολογία, η Βιολογία, η Εθολογία, η Οικολογία και η Αρχιτεκτονική. Από τη συνάντηση αυτή προκύπτουν σύνθετα βιοψυχοκοινωνικά μοντέλα για την ερμηνεία της σχέσης ανθρώπου-περιβάλλοντος.

Εντός του χώρου της Ψυχολογίας, η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία διατηρεί μεγαλύτερη εγγύτητα με την Κοινωνική Ψυχολογία, της οποίας θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα από τα σημαντικά πεδία έρευνας και εφαρμογών. Συχνά θα συναντήσουμε κεφάλαια σχετικά με το περιβάλλον σε εγχειρίδια Κοινωνικής Ψυχολογίας ή Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Ψυχολογίας. Ένα κοινό στοιχείο μεταξύ των δύο κλάδων, όπως επίσης και με το νεότερο πεδίο της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, είναι η επικέντρωσή τους σε παράγοντες και δυνάμεις που βρίσκονται έξω από το ίδιο το

άτομο για την κατανόηση και ερμηνεία της συμπεριφοράς. Αναμφισβήτητα στενή είναι η σχέση της Οικολογικής και Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας με τη Γνωστική Ψυχολογία. Το οικολογικό μοντέλο του Gibson (2002), ενός από τους ιστορικούς ιδρυτές του όρου «Οικολογική Ψυχολογία», είναι ταυτόχρονα μια θεωρία για την αντίληψη. Συγγενείς στόχους εντοπίζουμε και με την Ψυχολογία της Υγείας, η οποία επίσης ενδιαφέρεται για το υποκειμενικό αίσθημα ευεξίας και την προαγωγή της γενικής υγείας του ατόμου. Εξάλλου αρκετοί από τους παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στην ποιότητα ζωής των ανθρώπων εντοπίζονται ακριβώς στο πεδίο μελέτης της Οικολογικής και Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία συνηθίζει να φιλοξενείται σε άλλα πανεπιστημιακά τμήματα, εκτός Ψυχολογίας. Ενδεικτικός είναι ο όρος «Αρχιτεκτονική Ψυχολογία», ο οποίος πρωτοεμφανίστηκε στη δεκαετία του '60 και, παρόλο που τελικά δεν χρησιμοποιήθηκε ευρύτερα, στην πράξη ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός αποτελεί σήμερα διδακτικό αντικείμενο σε πολλά Πολυτεχνικά Τμήματα. Παρομοίως, διδακτικές ενότητες αναφορικά με τη σχέση περιβάλλοντος-συμπεριφοράς περιλαμβάνονται σε διεπιστημονικά προγράμματα σπουδών με βασικό άξονα τη Βιολογία ή την Οικολογία. Τα παραπάνω αποδεικνύουν τον εφαρμοσμένο όσο και διεπιστημονικό χαρακτήρα του κλάδου.

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Είτε ως Οικολογική Ψυχολογία είτε, συνηθέστερα, ως Περιβαλλοντική Ψυχολογία, το γνωστικό αυτό αντικείμενο διδάσκεται σε πολλά προπτυχιακά προγράμματα σπουδών Ψυχολογίας διεθνώς, αν και τις περισσότερες φορές ως επιλεγόμενο παρά ως υποχρεωτικό. Μάλιστα, ορισμένες πανεπιστημιακές Σχολές ή Τμήματα (Schools/Faculties) διαθέτουν αυτοτελείς Τομείς (Departments) σε συναφή πεδία, όπως Περιβαλλοντική Ψυχολογία, Κοινωνική Οικολογία ή Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός και Ανάπτυξη, τα οποία χορηγούν αντίστοιχους τίτλους σπουδών.

Στην Ελλάδα, ξεχωρίζει η παρουσία της Έφης Συγκολλίτου, Καθηγήτριας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, η οποία με το διδακτικό, ερευνητικό και συγγραφικό έργο της έχει συμβάλει σημαντικά στην προώθηση της Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας στη χώρα μας. Η ίδια διδάσκει το μάθημα «Εισαγωγή στην Περιβαλλοντική Ψυχολογία» στο Τμήμα Ψυχολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου. Στο ίδιο Τμήμα συναντάμε το μάθημα «Σύγχρονα Παγκόσμια Προβλήματα και η Ευθύνη του Επιστήμονα: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις», με εκτενή διδακτική ενότητα αφιερωμένη στα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα. Το ενδιαφέρον αυτό μάθημα είναι θεσμοθετημένη Έδρα της UNESCO μετά από ειδική συμφωνία που υπέγραψε με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Ερευνητικό ενδιαφέρον, που μάλιστα αποτυπώθηκε σε σχετικές δημοσιεύσεις, είχε επιδείξει παλαιότερα ο Καθηγητής Δημήτριος Γεώργας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ωστόσο στη συνέχεια τα ενδιαφέροντά του επικεντρώθηκαν στη Διαπολιτισμική Ψυχολογία. Σήμερα, το μάθημα Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία προσφέρεται στο Πρόγραμμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών ως επιλεγόμενο του κύκλου μαθημάτων Κοινωνικής Ψυχολογίας και διδάσκεται από τον Λέκτορα Βασίλη Παυλόπουλο. Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία διδάχθηκε το 2001 στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, αλλά το μάθημα διαγράφηκε αργότερα από τον κατάλογο εφόσον δεν υπήρξε διδάσκων τα επόμενα έτη.

Μεταπτυχιακά προγράμματα ειδίκευσης στην Περιβαλλοντική Ψυχολογία δεν υπάρχουν στην Ελλάδα. Αντίθετα, στο εξωτερικό οι επιλογές είναι αρκετές και σε διάφορες χώρες, όπως φαίνεται στον ενδεικτικό κατάλογο που παρουσιάζεται στον Πίνακα 1. Στα περισσότερα από τα προγράμματα αυτά η ειδίκευση, σε επίπεδο Master's ή διδακτορικού διπλώματος, στη σχέση περιβάλλοντος-συμπεριφοράς αποτελεί διεπιστημονικό, διατημηματικό αντικείμενο σπουδών με έμφαση στην αντιμετώπιση πρακτικών προβλημάτων τοπικού ή διεθνούς ενδιαφέροντος. Άλλοτε πάλι εντάσσεται στους τομείς εφαρμογών της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Επομένως, συνιστάται έντονα στους ενδιαφερόμενους να εξετάσουν προσεκτικά τον αναλυτικό κατάλογο μαθημάτων, τα συνεργαζόμενα Τμήματα ή Τομείς και το ακαδημαϊκό-ερευνητικό προφίλ των διδασκόντων ώστε να γνωρίζουν σαφώς ποιος είναι ο χαρακτήρας του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού προγράμματος. Άλλα προγράμματα προετοιμάζουν ειδικούς για απορρόφηση στους τομείς της πρόληψης και της κοινωνικής πολιτικής, άλλα με έμφαση στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, άλλα για ενασχόληση με την έρευνα, για να αναφέρουμε μερικές από τις διαθέσιμες εναλλακτικές. Η επιλογή μεταπτυχιακού προγράμματος είναι προφανές ότι θα επηρεάσει αντίστοιχα τις προοπτικές επαγγελματικής απορρόφησης των αποφοίτων στην αγορά εργασίας.

Χώρα	Ίδρυμα	Περιγραφή Προγράμματος
Αγγλία	University of Surrey, Guilford	M.S. in Environmental Psychology
Αυστραλία	University of Melbourne, Melbourne	Master of Environment
Γαλλία	Université Paris Descartes, Paris	Master “Erasmus Mundus”, spécialité professionnelle Travail, Vie Sociale et Environnement
Εσθονία	Tallin University, Tallin	Ph.D. in Social Sciences with an emphasis on Environmental Psychology and Sociology
ΗΠΑ	City University of New York, New York, NY	Ph.D. in Environmental Psychology / Environmental Social Science
	Arizona State University, Phoenix, AZ	M.S. in Human Factors, M.S. in Design, Ph.D. in Environmental Design and Planning
	Colorado State University, Fort Collins, CO	M.S. + Ph.D. in Applied Social Psychology with a concentration on Environmental Psychology
	Cornell University, Ithaca, NY	M.S. in Human Environment Relations
	Humboldt State University, Arcata, CA	M.A. + Ph.D. in Social and Environmental Psychology
	University of California, Irvine, CA	M.A. + Ph.D. in Social Ecology
	Miami University, Oxford, OH	M.A. + Ph.D. in Human Factors and Ergonomics
Καναδάς	York University, Toronto	Master + Ph.D. in Environmental Studies
Σουηδία	Umea University Umea	Master’s Programme in Spatial Planning and Development
Φιλιππίνες	Silliman University, Dumaguete City	M.S. in Environmental Science M.S. in Environmental Policy

Πίνακας 1: Ενδεικτικός κατάλογος ιδρυμάτων που προσφέρουν μεταπτυχιακούς τίτλους ειδίκευσης σε αντικείμενα συναφή με την Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία (πηγή: S. Amin, University of Toronto, Canada, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www3.sympatico.ca/skrepstman/>)

Στην Ελλάδα οι ειδικοί επιστήμονες στην Περιβαλλοντική Ψυχολογία μπορούν να απασχοληθούν σε μεγάλες επιχειρήσεις και οργανισμούς με σκοπό τη βελτίωση των εργασιακών συνθηκών των υπαλλήλων και την αύξηση της παραγωγικότητας, σε φορείς που ασχολούνται με τη μελέτη των περιβαλλοντικών επιπτώσεων μεγάλης κλίμακας τεχνικών έργων, και σε μη κυβερνητικές οργανώσεις για την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και την προώθηση πρακτικών βιώσιμης ανάπτυξης σε επίπεδο ατομικών συμπεριφορών, συλλογικών δράσεων και πολιτικού σχεδιασμού. Οι θέσεις αυτές σήμερα εμφανίζονται μάλλον περιορισμένες, ωστόσο αντίστοιχα μικρός είναι και ο αριθμός της προσφοράς, ενώ η ενασχόληση με θέματα που άπτονται του περιβάλλοντος αναμένεται να παρουσιάσει αυξητικές τάσεις λόγω των σημαντικών όσο και πρωτόγνωρων περιβαλλοντικών προβλημάτων σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Σε κάθε περίπτωση, συνιστάται συστηματικός προγραμματισμός και ενεργητική παρακολούθηση των εξελίξεων με συμμετοχή σε σεμινάρια και συνέδρια, ακόμα και με εθελοντική προσφορά εργασίας σε φορείς όπως οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί. Ας μην ξεχνάμε ότι η επαγγελματική αποκατάσταση δεν είναι μόνο θέμα ζήτησης, αλλά και προσωπικής προετοιμασίας των υποψηφίων.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να εντοπίσουν πλούσιες πληροφορίες για την Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία, καθώς και για σπουδές σε συναφή αντικείμενα σε διάφορες πηγές στο Διαδίκτυο. Από αυτές, ξεχωρίζει αναμφίβολα ο δικτυακός τόπος που έχει σχεδιάσει η Sonya Amin από το Πανεπιστήμιο του Τορόντο στον Καναδά (<http://www3.sympatico.ca/skrepstman/>) για την καλαισθησία, την οργάνωση και την ενημέρωση του υλικού. Οι πληροφορίες του Πίνακα 1 βασίζονται εν πολλοίς στην πηγή αυτή.

Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία αντιστοιχεί στον κλάδο 34 του American Psychological Association (<http://www.apa34.org/>). Ο κλάδος περιλαμβάνει τρεις επιμέρους τομείς που αφορούν,

αντίστοιχα (α) στη μελέτη των ψυχολογικών επιπτώσεων στον πληθυσμό εξαιτίας προβλημάτων όπως η υψηλή πυκνότητα, οι τεχνολογικές καταστροφές, κ.ά., (β) στη μελέτη ζητημάτων που άπτονται του χτιστού περιβάλλοντος, όπως ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, ο πολεοδομικός σχεδιασμός, η αειφόρος ανάπτυξη, κ.ά., και (γ) στη μελέτη της ψυχολογικής απόκρισης σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον, όπως οι περιβαλλοντικές στάσεις και προτιμήσεις.

Το πρώτο πραγματικό εγχειρίδιο Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας ήταν αυτό των Daniel Stokols και Irwin Altman (1987), αν και προηγήθηκε το εξάτομο έργο που επιμελήθηκε ο Andrew Baum με ομάδα συνεργατών (1978). Πιο πρόσφατο είναι το εγχειρίδιο που επιμελήθηκαν οι Robert Bechtel & Arza Churchman (2002), τα 42 κεφάλαια του οποίου αποκαλύπτουν ένα έντονα ενεργό και δυναμικά αναπτυσσόμενο ερευνητικό πεδίο. Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα κατατοπιστικός είναι ο τόμος της Έφης Συγκολλίτου (1987) που έχει χαρακτήρα διδακτικού εγχειριδίου. Η ίδια επιμελήθηκε πρόσφατα την έκδοση συλλογικού τόμου (Συγκολλίτου, 2006) που περιλαμβάνει σύγχρονες ερευνητικές απόπειρες στον ελληνικό χώρο. Αξιόλογο είναι το συγγραφικό έργο του Πάνου Κοσμόπουλου ο οποίος, εκτός από το εγχειρίδιο που έχει συγγράψει ο ίδιος (Κοσμόπουλος, 2000), έχει επιμεληθεί την έκδοση δύο τόμων του David Canter (1988, 1996) στην ελληνική γλώσσα. Το βιβλίο του Αρτέμη Αθανασάκη (2000) ισορροπεί ανάμεσα στην οικολογική και την περιβαλλοντική οπτική, αφενός, και ανάμεσα στην Ψυχολογία και την Παιδαγωγική, αφετέρου. Δύο εισαγωγικά κεφάλαια, για την Οικολογική Ψυχολογία και την Περιβαλλοντική Ψυχολογία, αντίστοιχα, περιλαμβάνει η δίτομη Κοινωνική Ψυχολογία του Δημ. Γεώργα (1995α,β). Τελευταία, αλλά όχι λιγότερο σημαντική, αναφέρουμε τη μετάφραση του κλασικού έργου του Gibson (2002) σε επιστημονική επιμέλεια του Μάριου Πουρκού.

Στα ελληνικά περιοδικά Ψυχολογίας σπανίζουν οι δημοσιευμένες εμπειρικές έρευνες σχετικά με την Οικολογική και Περιβαλλοντική Ψυχολογία. Οι ενδιαφερόμενοι παραπέμπονται στα αγγλόφωνα, διεθνή περιοδικά Journal of Environmental Psychology, Journal of Ecological Psychology και Environment and Behaviour.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barker, R. G. (1968). *Ecological psychology: Concepts and methods for studying the environment of human behavior*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Baum, A., & individual editors (Eds.) (1978). *Advances in environmental psychology* (Vols. 1-6). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bechtel, R. B., & Churchman, A. (Eds.) (2002). *Handbook of environmental psychology*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Γεώργας, Δ. (1995α). *Οικολογική Ψυχολογία*. Στο Δ. Γεώργας, Κοινωνική Ψυχολογία (5η έκδ., Τόμ. Α', σελ. 72-118). Αθήνα: αυτοέκδοση.
- Γεώργας, Δ. (1995β). *Η ψυχολογία του περιβάλλοντος*. Στο Δ. Γεώργας, Κοινωνική Ψυχολογία (5η έκδ., Τόμ. Β', σελ. 174-194). Αθήνα: αυτοέκδοση.
- Canter, D. (1988). *Περιβαλλοντική Ψυχολογία* (Επιμ. ελληνικής έκδοσης: Π. Κοσμόπουλος). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Canter, D. (1996). *Ψυχολογία και Αρχιτεκτονική* (Επιμ. ελληνικής έκδοσης: Π. Κοσμόπουλος). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- De Young, R. (1999). Environmental psychology. In D. E. Alexander & R. W. Fairbridge (Eds.), *Encyclopedia of environmental science*. Hingham, MA: Kluwer Academic Publishers.
- Gibson, J. J. (2002). *Η οικολογική προσέγγιση στην οπτική αντίληψη* (Επιμ. ελληνικής έκδοσης: Μ. Πουρκός). Αθήνα: Gutenberg (έτος πρωτότυπης έκδοσης: 1979).
- Stokols, D., & Altman, I. (1987). *Handbook of environmental psychology*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Συγκολλίτου, Ε. (1997). *Περιβαλλοντική Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Συγκολλίτου, Ε. (Επιμ.) (2006). *Περιβαλλοντική Ψυχολογία: Σύγχρονες τάσεις στον Ελλαδικό χώρο*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη Α.Ε.